

HÁLÓZATOK A 20. SZÁZADI KATOLIKUS EGYHÁZBAN¹

BERTALAN PÉTER²

Absztrakt

Csak a keresztény egyházak hálózati összefogásával lehetett elérni a trianoni³ politikai vasfüggöny áttörését, és lelki kapcsolatot teremteni a határon kívül rekedt magyarsággal. Ehhez is elsősorban a jelentős külföldi kapcsolatokkal rendelkező katolikus egyház erejére volt szükség. A hálózat kutatás feltérképezi azokat a rejtett kapcsolatokat, amelyek tértől és időtől függetlenek, és amelyek oly ellenállóvá tették a történelmi kataklizmákat át- és megélő egyházi közösségeket. A változásokat egyetlen intézmény vészeli át úgy, hogy átalakulása permanens, fokozatos. Ez az egyetemes katolikus egyház.

Kulcsszavak: hálózatok, flexibilitás, szervezeti struktúra, szubszidiaritás.

Értékelvű hálózatok

Az egyetemes katolikus egyház, mint történelmi aktor stabilitása és rugalmas alkalmazkodása hálózati struktúrája kettősségéből fakad:

- a) egyrészt a sokcentrumú, hierarchikus szerkezet,
- b) másrészt a vertikális szerkezeti felépítés teszi plasztikussá úgy a működését, hogy a történelem viharait és a társadalom változásait mindig ki tudja állni.

A liberalizmus jelentkezésének egyházakra mint társadalmi hálózatokra vonatkozó veszélyét először XIII. Leó pápa ismeri fel. A katolikus egyház mozgásterének jelentős beszűkülésével fenyeget a szekularizáció. A pápa *Rerum Novarum* kezdetű enciklikájával veszi fel a harcot e fenyegetés ellen. Az egyház mozgásterét szélesíti az enciklika gondolataival. Ezzel megindul a szociális enciklikák sora, ami az egyház válaszreakcióit jelenti a modern idők kihívásaira. XIII. Leó reformjainak egyik lényeges jellemzője, hogy lassan átalakul az egyház struktúrája. Bővül az egyházi vertikális és horizontális hálózat szerkezeti, valamint szervezeti struktúrája. Fő jellemzője, hogy súlypontjait az erős, meghatározott szerepű centrumok jelentik. A modern szociológiában használt terminus technicus a szubszidiaritás.

¹ A tanulmány Bertalan Péter: *Az Opus Deitől a Provida Materig – Állambiztonsági hálózatok és egyházi kisközösségek* (L' Harmattan 2017) című kötet kutatási projektjének folytatása, Birher Nándorral való folyamatos közös gondolkodásunk eredménye.

² VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

³ Birher Nándor komplex tanulmányában kiválóan feltárja a mélyebb diplomáciai és hálózati összefüggéseket (Birher 2023).

A szubszidiaritás kettős elv (Birher 2010). Egyrészt rögzíti a társadalom vertikális szerveződését, és ebből adódóan a kompetenciák megosztását. Másrészt megkívánja, hogy a magasabb szintű szerveződés szükség esetén segítse ki a kisebb, gyengébb hálózati kohézióval rendelkező rendszerelemeket. A katolikus egyház mindig messzebb, történelmi távlatokba helyezi érdek- és értékrendszerét. A keresztény világban sorra éledező szociális mozgalmak tevékenységét az *Actio Catholica* koordinálja, amelynek alap gondolatait XI. Pius pápa fogalmazza meg 1922. december 23-án kelt *Ubi Arcano Dei* kezdetű körlevelében. A hivatalos vatikáni irányvonal ezzel módosul: a keresztényszocializmus támogatása helyett a laikus hívőknek a hierarchia tevékenységébe való bekapcsolását, a katolikus akciót szorgalmazza (Birher 2022, 95-104. o.).

A világháború és a véres kommunista diktatúra megpróbáltatásai után csak a vallás keretei teremthettek széles körű társadalmi kapcsolatokat, hozhatták egymáshoz közelebb az embereket. Ezek a tényezők magyarázzák, hogy a magyar katolikus egyház hálózati struktúrája nagyon gyorsan megújult. *„A katolikus megújulást a szerzetesrendek felvirágzása is jelezte [...] 1950-ig a férfi szerzetesrendek száma elérte a 23-at, 182 kolostorral és 2582 taggal. [...] A női szerzetesrendek fellendülése még szembeszökőbb volt. Zárdáiak száma 1919 és 1935 között 231-ről 409-re, az apácáké 3290-ről 6676-ra emelkedett. 1950-ben pedig már 39 női szerzetesrend 454 házzal rendelkezett, és ezekben 11538 nővér élt. Hét női szerzetesrendet magyar alapítás hozott létre. Ezek a szociális munkának és a laikus apostolságnak szentelték magukat. Köztük szent életűek is voltak, mint Bogner Mária Margit vagy Mester Margit, vagy szociális-politikai téren igen aktívak, mint a magyar női katolicizmus legjelentősebb egyénisége a 20. században, Slachta Margit (1884-1974). A szerzetesrendek és a kongregációk részt vettek a „pogány” világmissziókban is. A katolikus egyletek száma 1862 és 1937 között a trianoni területveszteségek ellenére 579-ről 16747-re szökött. [...] A Katolikus Egyház részesedése a nevelés területén nagy volt. 1925-ben az elemi iskolák 45%-a, valamennyi iskolatípus 30%-a fölött rendelkezett. Az ország 47 tanítóképzőjéből 25 katolikus kézben volt. Egymaga a piarista rend tíz gimnáziumot tartott fent, ahol az 1931-es tanévben 5047 diákot tanított”* (Adriányi 2005, 186–187. o.). A római katolikus egyház összetett hálózatrendszerében a legerősebb komponenst a szerzetesrendek jelentették. Ennek bizonyítéka, hogy az egyházzal szembekerülő állam több esetben a szerzetesrendek likvidálásával kezdte a katolikus egyház elleni harcát. A magyar katolikus újjászületés a szerzetesrendek megszületésével azt igazolja, hogy a vallásos tömegek jelentik a rendi utánpótlás forrását. Ezek a vallásos tömegek mozdultak meg az 1930-as Szent Imre Évben. *„Szent Imre herceg halálának 900. évfordulóján az 1930-as évet Szent Imre Évnek minősítették. Az ünneppsorozatban a nemzeti és egyházi jelleg egyaránt megnyilvánult, kifejezve a magyar állam és a katolikus egyház történelmi összetartozását. [...] A Szent Imre Év nyitányára 1930. április 5-17. között került sor Budapest összes templomában tartott népmissziókon. 130 ezer hívő készült fel lelkileg a szent herceg ünnepére. A magyar-szentszéki kapcsolatok szempontjából figyelmet érdemel, hogy polgári kori történelmünkben ekkor jött először Budapestre pápai legátus, Aloisio Sincero bíboros személyében. [...] Az ünnepi szentmisét Sincero bíboros a Bazilikában mutatta be, s ennek megkezdésekor indult el a Szent Jobb körmenet, mintegy 800 ezer emberrel a millenniumi emlékműig, majd vissza a Bazilikába”* (Zombori 2001, 62–63. o.).

„A 20. századi magyar katolicizmus legnagyobb eseménye az 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszus volt. A Szent István Jubileumi Évben tartott színpompás, ám mélyreható lelki megújulást is eredményező ünneppsorozat

méreteiben és külsőségeiben a Millenniumra emlékeztetett. [...] A kongresszuson valóban képviseltette magát a világegyház. A magyar klérus mellett megjelent 14 bíboros, 48 érsek és 97 püspök. Hitler azonban nem engedte el sem a német, sem az osztrák főpapokat. Ez is jelezte a Szentszék, a katolicizmus és a nácik szembenállását. A részt vevő hívők tömegét félmillióra becsülték, akik közül több százezren gyóntak-áldoztak s a kongresszus idején, Budapesten naponta 2500 szentmisét mondtak” (Zombori 2001, 68–69. o.). A kongresszuson részt vevő pápai delegátus Pacelli bíboros nemzetünk nagy barátja lett, s hazánk számára ez minden propagandánál nagyobb sikert jelentett. A kapitalizmus megerősödésével szociális probléma és társadalmi összeütközés keletkezett, a modernizációval együtt újra kellett gondolnia a katolikus egyháznak a maga hálózati társadalom szerkezetét. A Rerum Novarum kezdetű enciklika ennek az alapdokumentuma. Az enciklikában jelentkező keresztény szociális és kereszténydemokrata gondolkodás Magyarországra is elérkezett és nálunk is meggyökeresedett. Egyik kiemelkedő képviselője Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök. Gondolatai szemléletesen kifejezik az egyház megújításának szándékát. A társadalom átalakulása felvetette a legégetőbb kérdéseket, mint például: a modernizálódó világban hogyan alkalmazkodjunk a gyors változásokhoz? A válasz egyszerű: olvadjon föl a népben, forrjon össze, azonosítsa magát a néppel, fektesse erejét, szellemét a nép érdekeibe, erjessze életképes szervezetté természetfölötti hatalmával a népek tömegét, fejtse ki áldását itt és most, hogy a modern korban is kivegye érdemét, mint a népek emelője, dajkája, reményüknek letéteményese, ezért igazán isteni, tehát a legnépszerűbb intézmény. Ezt kívánja mindenekelőtt az emberiség haladásának törvénye. (Gergely 2007, 48. o.) A másik hasonlóan inkább civil gondolkodásmódú képviselője Giesswein Sándor. Etikai megközelítésben foglalkozott a társadalmi problémákkal: „A szociális nyomorúság fő oka [...] az, hogy a gazdasági élet eltávolodott a keresztény erkölcstől; a szociális bajokat gyógyítani csak úgy lehet, ha a gazdasági életbe megint visszavisszük a keresztény erkölcs tanításait” (Szolnok 2007, 59. o.). A trianoni békediktátum miatt a sértett nemzeti önérzet a politikában folyamatosan jelen volt. A felerősödött nemzeti érzés és a vallásosság ötvöződésének kifejezője a keresztény nemzeti gondolat, amelyben a katolikus egyház és az állam egymásra talált. Prohászka Ottokár a keresztény nemzet és a szociális gondolkodás ügyes összekapcsolásával és szónoki tehetségével vált a kor kiemelkedő politikusává, a keresztényszociális és demokrata szemlélet egyik meghonosítójává. Az újszerű gondolkodás hamar követőkre talált és megkezdődött a katolikus egyház gyors világi térhódítása a civil életben. Megjelent egy olyan összetett hálózati rendszer, amelynek utóhatása az 1945 utáni kommunista diktatúra végnapjáig érezhető volt. A keresztény szociális érzület elindítója jezsuita Bangha Béla (1880–1940) azzal, hogy létrehozta a Katolikus Sajtóvállalatot. A katolikus sajtó képviselte és terjesztette tehát a Rerum Novarum szellemiségét. A katolikus társadalmi szervezetek megalakulása jelzi az új katolikus egyházi laikus hálózat működését. Női szociális kezdeményezések sora jelzi ezt. 1896-ban megszületett az Országos Katolikus Nővédő Egyesület, vezetője Farkas Edit volt. 1908-ban kezdte meg működését a Szociális Missziós Társulat. A sejtosztódáshoz hasonlóan keletkezett 1921-ben a nők munkavállalását feltáró és támogató Szociális Testvérek Társasága. A katolikus egyházi élet hajtása volt a Jézus Szíve Népleányai nevet hordozó társulat, amely művelődéspolitikai és szociális munkásságot vállalt, megalakulásának ideje 1921. Egri Norma néven 1926-ban indult útjára a ferences Oslay Oswald közreműködésével egy országos segélyszervezet. A Tanácsköztársaság bukása után sok keresztényorientált párt szerveződött kigazda vagy polgári értékrenddel. 1919 őszén a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, majd a Keresztény

Gazdasági és Szociális Párt a kormánykoalíció részeként biztosította az egyházak politikai befolyását. A keresztényszocializmus 1918 után a proletárdiktatúra kiújulásának veszélye miatt vált a szociáldemokrácia ellensúlyozásának eszközévé. A szociáldemokraták a szakszervezetek tagsásából toboroztak új tagokat, ezért volt szükség a keresztényszocialista mozgalom erősítésére. Eredménye, hogy 1920-ra a keresztényszocialista mozgalomban résztvevők száma megközelítette a 200 ezer főt. Az egyház fő törekvése az volt, hogy a munkaadókkal szemben szakszervezeti formában védje a munkások érdekeit. A Rerum Novarum kiadása óta eltelt idő miatt a keresztényszociális mozgalom eredményei kétségesnek látszottak. A kapitalizmus erősödésének eredményeként kialakuló munkásság soraiban az egyház nem tudott megfelelő szervezési eredményeket elérni. A keresztényszociális mozgalmak számára az 1933-ban színre lépő Actio Catholika (AC), a Katolikus Akció biztosította a szervezési kereteket. XI. Pius Urbi Arcano Dei, 1922-ben kiadott körlevele szerint a laikus hívőknek be lehet kapcsolódni az egyházi mozgalmakba társadalmi helyzetüktől függetlenül. Ezen okok miatt jelentős számú tömegeket lehetett mozgósítani. (Balogh 2007, 87–93. o.)

A legjelentősebb és legsikeresebb hálózati katolikus hivatásrendi mozgalmi szervezetek:

- a KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Titkársága/Testülete),
- az EMSZO (Egyházközségi Munkásszakosztályok),
- a KALÁSZ (Katolikus Leánykörök Országos Szövetsége),
- a DLN (Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Szövetsége), valamint
- a KIOE (Katolikus Ifjak Országos Szövetsége). (Balogh 1998, 215-217. o.)

A korábban említett néhány szervezet tevékenysége a 30-as években felfrissül az AC szervezőtevékenységének eredményeként. 1939 végére a legnagyobb szervezetnek, a KALOT-nak 97 600 rendes és 150 000 pártoló tagja volt. (Balogh 2007, 94. o.) A felsorolt szervezetek érdekvédelmi, szociális és kulturális feladatokat láttak el. Szervezettségük komplex volt. Ezek a szervezetek hálózatszerűen összekapcsolódva működtek. (Balogh 2007, 87–125. o.) A keresztényszociális mozgalom hálózata az egész országra kiterjedt, sőt a határokon kívülre szakadt magyarságot is lehetett általa mozgósítani. Ha a katolikus egyház egyházmegyékre és plébániai hálózatra épülő struktúráját, valamint a szerzetesrendek számát és a kezükben lévő iskolahálózatot is számba vesszük, akkor kiderül, hogy a XX. századi Magyarország legjelentősebb, jól szervezett hálózati struktúrájáról van szó.

A római katolikus egyház mint geopolitikai tényező

A II. világháború befejeződésével a Vörös Hadsereg szuronyainak árnyékában megérkezett Kelet-Közép-Európába a kommunizmus.⁴ „*Midőn XII. Pius beszédében kiemelte az egyház felelősségét a kor kérdéseiben, Sztálin seregei katolikusok lakta országokat foglaltak el, amelyek tervei szerint a szovjet világhatalom jövődő felségterületéhez tartoztak volna. Ha a katolikus egyház papsága és hívei itt a pápa által képviselt szociális tanítás érvényesülését igénylik, opposzió alakult volna ki a felállítandó rend sztálini elképzeléseivel szemben. Ezt elkerülendő a pápa karácsonyi beszédére válaszként azonnal éles és rágalmaszó kampány indult meg a sajtóban s a*

⁴ A sztálini Szovjetunió az információáramlás felett totális hálózati kontrollt gyakorolt. Lásd: Ferguson 2019, 75. o.; Birher–Bertalan 2014.

rádióban, ami végül is arra az érvelésre korlátozódott, hogy a pápai beszéd az összeomló hitleri rezsim támogatását célozta. Sztálin azonban természetesen nem tudott a Vatikán fölött a moszkvai patriarchátushoz hasonló ellenőrzést gyakorolni. [...] Ellenségnek tekintette, s elkeseredetten küzdött ellene. [...] Az ellenségeskedés tovább fokozódott, mikor a „hidegháború” kitörésével Sztálin totalitárius igénye még erősödött, s 1949 júniusában XII. Pius a sztálini szocializmus és a kereszténység összeegyeztethetlenségét oly módon nyilvánította ki, hogy a Szent Officium dekrétumában a kommunista párttagok elleni szankciókat rögzített s megtiltotta aktív támogatásukat” (Suttner 1994, 54. o.). Azzal, hogy Sztálin a római katolikus egyház ellen kíméletlen harcot hirdetett a hidegháború idején, beemelte azt a globális geopolitikai térbe és fontos szereplőjévé tette a geopolitikának.

XII. Pius kérelmelhetetlen kommunizmus-ellenessége megalapozott volt. Ezt igazolja egy kirakatper: „ez az 1923-as kirakatper, amelyben két halálos ítéletet és hosszú börtönbüntetéseket hirdetnek ki, a katolikus papság tudatos kizorításának, illetve a katolikus egyházi élet ellehetetlenítésének nyitánya volt” (Suttner 1994, 30. o.) Ez a per még a lenini Szovjet-Oroszország bűne volt.

Adriányi Gábor tömören foglalja össze a hazánkba érkező kommunista szovjethatalom egyházpolitikájának történetét: „A kommunista egyházpolitika megvalósítása Magyarországon három fázisban történt. Az első azt a célt szolgálta, hogy az Egyházat kikapcsolják a társadalomból és a nyilvános életből. Ez a kor 1945-től 1950-ig tartott. A második fázisban a kommunista egyházpolitika az Egyházat a kommunista politika és propaganda szolgálatába állította. Ez 1950-től 1961-ig tartott. Ezt azután egy bizonyos liberalizmus követte, amely Sztálin halála és Hruscsov hatalomra lépése után következett be” (Adriányi 2005, 190. o.).

Adriányi árnyalt történelmi szakaszolása azonban nem mutatja a kemény egyházüldözés időszakát. Ezt a korszakot a szerző 1945 és 1978 közé teszi. A legkeményebb időszaknak az 1945-től 1953-ig terjedő időszakot tartjuk. Mindszenty és Grósz József kirakatpere, 705 kolostor bezárása, 1422 férfi szerzetes és 8956 apáca elkergetése és vagyonuk elvétele, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) ellenőrző tevékenysége jelentette a teljes likvidálást. Az egyház működésének teljes ellenőrzését az 1951-es és 1959-es törvényerejű rendeleteikkel fokozták. Ezek értelmében minden jelentős egyházi hivatal betöltése a minisztertanács előzetes hozzájárulásától függött. A teljes egyházi vagyont, 400 000 hektárt, az iskolákat, intézeteket és otthonokat elvették, az egyesületeket felszámolták, az egyházi organizációkat és nyomdákat államosították. Az egyházi sajtót cenzúra alá helyezték, minimálisra redukálták. A papság tevékenységét csak a kultikus cselekedetekre korlátozták, a hitoktatást a középiskoláktól felfelé felszámolták. (Adriányi 2005, 190–191. o.) Az Adriányi Gábor által említett szerzetesrendek elleni retorziók az 1950:34 sz. törvényerejű rendelet következményei. A szerzetesrendek elleni támadások a történelemben megszokott politikai jelenségnek tekinthetők. Ennek az oka, hogy a szerzetesrendek jelentik a katolikus egyház nagy hálózatának olyan vertikumát, amely a legszervezettebben működik, a szerzetesek pedig hitük legelkötelezettebb képviselői. Nagy számuk is hozzájárul ellenálló képességükhöz.

Ha a Kádár-korszak egyházpolitikájának működési mechanizmusait elemezzük, figyelembe kell venni azokat az intézkedéseket is, amelyek a ma már liberálisnak tekintett kádári politikát cáfolják:

1957.

- Június 16-án Badalik Bertalan veszprémi püspököt Hejcére internálták.
- Az év folyamán számos pap működési engedélyét bevonták.

1960.

- November 22. 8 budapesti papot az ifjúság körében végzett illegális pasztoráció vádjával letartóztattak. Együttesen 35 év börtönbüntetést kaptak ifjúsági szervezkedés miatt.

1961.

- Február 6. 47 papot és szerzetest, 38 világi hívőt tartóztattak le tiltott összejövetelek (kisközösségek) szervezése miatt. Egyetlen éjszaka 400 helyen tartottak házkutatást.
- Az államellenes szervezkedés vádjával Havass Géza szegedi püspöki számvevőt és 11 társát a Fővárosi Bíróság együttevén 70 évi börtönre ítélték.
- Június 30. A Központi Szemináriumból kizárt kispapok pere.
- Július 6. A Regnum Marianum elleni kirakatper.
- Az év folyamán az említettekén kívül is számos szerzetest, szerzetesnőt és világi hívőt tartóztattak le.

1964.

- December 8. A politikai rendőrség hat jezsuita atyát és két egyházmegyes papot tartóztatott le illegális összejövetelek szervezésének vádjával. Mindegyikük a fiatalok pasztorációjával foglalkozott.

1965.

- Április 29. Újabb regnumi per kezdődött, két regnumi atyát ítélték különböző időtartamú szabadságvesztésre.

1966.

- December: ebben az esztendőben is számos szerzetes és szerzetesnő került börtönbe.
- Szeptember 10. Újabb regnumi atyákat és világiakat tartóztattak le, majd ítélték el különböző időtartamú börtönbüntetésre az ifjúság körében végzett lelkipásztori tevékenységért. (Bozsóky–Lukács 2005, 235-277. o.)

Az egyház elleni retorziók többsége a Kádár-korszakban a kisközösségek ellen irányult. Ezekről a közösségekről a rendszerváltás után megnyíló levéltárak dokumentumai tanúskodnak. Vezetőik között sok volt a szerzetes. Az 1930-as években létrejött szerzetesrendek szervezték a nagy laikus egyházi közösségeket, például a KALOT-ot. Ebben a jezsuiták jártak az élen. Valószínű, hogy ezeknek a betiltott közösségeknek az utódai a bázis kisközösségek, amelyeknek működése hálózatszerű. A nyugati államok követségeinek segítségével tartottak kapcsolatot a Vatikánnal. Ebben elsősorban az olasz és francia közösség vállalt közvetítő szerepet. A kommunista diktatúrákkal legkövetkezetesebben XII. Pius pápa fordult szembe, aki nagy gondot fordított a papság képzésére.

Ezek a közösségek a Rákosi-korszakban születtek, majd a Kádár-rendszer idején tovább működtek. A Provida Mater konstitúció szabályrendszere valamennyi laikus kisközösségre érvényes volt, ez tekinthető a belső elhárítás számára rendkívül veszélyesnek. Ebben foglalható össze egyháztörténeti jelentősége, mert biztosította az illegális ellenállási hálózat működéséhez a feltételeket, a pápai útmutatást.

A magát béketábornak nevező szovjet hatalmi blokkon belül, a szocialista táboron kívüli Jugoszláviát is beleértve, a magyarországihoz hasonló módon, politikai eszközökkel üldözték a katolikus egyházat. 1953. március 5-én meghalt Sztálin. A kommunista világrendszeren belül geopolitikai töréspontok és törésvonalak keletkeztek. A geopolitikai töréspontok közül az első törésvonal az NDK és az NSZK határán keletkezett, 1957. június 17-én ellenforradalminak nevezett, valójában a

kommunista diktatúra elleni felkelés tört ki Berlinben. A másik két töréspont Lengyelország és Magyarország volt. 1956 júniusában Poznanban zavargások törtek ki. A Sztálin halálát követő időszak legjelentősebb politikai válságát jelentő esemény az 1956-os forradalom és szabadságharc Magyarországon. Ezt is a szovjet csapatok verték le. A forradalom eseményei 1956. október 23-tól november 4-ig, a szovjet csapatok fegyveres beavatkozásáig tartottak. A világ a hidegháború globális feszültségében élt. 1956. november 3-án a börtönéből kiszabadult Mindszenty József rádióbeszédet mondott. Csatlakozott hozzá az evangélikus és a református egyház püspöke is. A három egyházfő beszéde egyértelműen jelezte, hogy a vallásüldözés minden egyházat egyformán sújtott. A szovjet csapatok előtt Mindszenty az Egyesült Államok nagykövetségére menekült. 1956. október 28-án XII. Pius pápa *Luctuosissimi Eventus* kezdetű enciklikájával kifejezte rokonszenvét a magyar nép iránt, majd november 5-én a világ katolikus püspökeihez fordulva védelmébe vette a magyar népet. A Vatikánra jellemző, hogy a világpolitikai eseményeket mindig figyelemmel kíséri, de nem avatkozik be közvetlenül azok alakulásába. XII. Pius a magyar forradalom és szabadságharc melletti kiállásával igazolta, hogy a római katolikus egyházat geopolitikai tényezőnek kell tekinteni. Ezt a későbbiekben a konkrét egyháztörténeti események, történések is bizonyították.

Irodalomjegyzék

Adriányi Gábor (2005): *A Katolikus Egyház története a 20. században Kelet-, Kelet-Közép- és Dél-Európában*. Budapest: Kairosz Kiadó.

Balogh Margit (1998): *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 23.). Budapest: MTA Történettudományi Intézete.

Balogh Margit (2007): *A keresztényszocialista mozgalmak az 1930-as években és a kereszténydemokrácia*. In: *Az élő hagyomány*. Barankovics István és a Magyarországi kereszténydemokrácia öröksége. Budapest: Barankovics István Alapítvány-Gondolat, 87–125. o.

Bertalan Péter (2017): *Az Opus Deitől a Provida Materig – Állambiztonsági hálózatok és egyházi kisközösségek*. Budapest: L' Harmattan.

Birher Nándor (2010): *A szubszidiaritás mint a hálózati kapcsolatok egyik alapelve*. In: Hajdú Zoltán (szerk.) *Szubszidiaritás és regionalitás az egyház- és államszervezetben*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja (MTA RKK), 34-44. o.

Birher Nándor–Bertalan Péter (2014): *Hálózatokban*. Veszprém: Oktker-Nodus Kiadó.

Birher Nándor (2022): *A magyar-vatikáni kapcsolatok Trianon idején, egy futárjelentés alapján – Csiszárík János*. In: Birher Nándor–Miskolczi-Bodnár Péter–Nagy Péter–Tóth J. Zoltán (szerk.) *Studia In Honorem István Stipta 70*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

Birher Nándor (2023): *Egyház és állam*. In: Badacsonyi Zoltán (szerk.) *Betű és lélek "Istenben bízunk"*. Budapest: Petrecz Sándor Alapítvány, 218-237. o.

Bozsóky Pál Gergő–Lukács László (2005): *Az elnyomatásból a szabadságba*. Budapest: Vigília Kiadó.

Ferguson, Niall (2019): *A tér és a torony – Hálózatok, hierarchiák és harc a globális hatalomért*. Budapest: Scolar Kiadó.

Gergely Jenő (2007): *Prohászka Ottokár kereszténydemokráciája*. In: Az élő hagyomány. Barankovics István és a Magyarországi kereszténydemokrácia öröksége. Budapest: Barankovics István Alapítvány–Gondolat, 42–53. o.

Suttner, Ernst Christoph (1994): *A katolikus egyház a Szovjetunióban*. Budapest: Bencés Kiadó.

Szolnoky Erzsébet (2007): *Giesswein Sándor társadalomszemlélete*. In: Az élő hagyomány. Barankovics István és a Magyarországi kereszténydemokrácia öröksége. Budapest: Barankovics István Alapítvány–Gondolat, 54–64. o.

Zombori István (szerk.) (2001): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata (1920–2000)*. Budapest: Szent István Társulat.

NETWORKS IN THE 20TH CENTURY CATHOLIC CHURCH

PÉTER BERTALAN

Breaking through the political iron curtain and creating a spiritual connection with the Hungarians stuck outside the border as a result of the Trianon Treaty was only possible through the network of Christian churches. This primarily required the power of the Catholic Church, which had extensive foreign connections. Network research explores the hidden connections that made church communities that experienced and lived through historical cataclysms so resilient regardless of space and time. Only one institution survived the changes in such a way that its transformation has remained permanent and gradual: the universal Catholic Church.

Keywords: networks, flexibility, organizational structure, subsidiarity.